

Łukasz Wróbel

Hylzenowie, Platerowie i Tyzenhauzowie : szlachta inflancka i jej rola w życiu politycznym osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej

Res Gestae. Czasopismo Historyczne 6, 175-185

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Łukasz Wróbel*
(Toruń)

Hylzenowie, Platerowie i Tyzenhauzowie. Szlachta inflancka i jej rola w życiu politycznym osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej**

Abstract: After the Treaty of Vilnius (1561), the process of gradual inclusion of Livonian nobility to the administrative and political structures of the Grand Duchy of Lithuania and later of the Polish-Lithuanian Commonwealth began. With the creation of the Inflanty Voivodeship in 1677, the Livonian nobility of German origin began to Polonise / Lithuanise and return to Catholicism. The bond between the Livonian families and the Polish-Lithuanian state began their great careers and political activities at the central level. The participation of “Teutonic” families in the public matters in the 18th century Polish-Lithuanian Commonwealth was measured through the senate offices and the legations. The greatest number of senators in the 18th century came from the Plater family, followed by Hylzen, Tyzenhauz, Zybergs and Grothuz families. Among the Livonian deputies, members of the Plater and Tyzenhauz family dominated, while the rest of the families gained much less seats.

Keywords: nobility, Livonia, Hylzen, Plater, Tyzenhauz, politics, diet, sejmik, member of parliament, senator

Słowa kluczowe: szlachta, Inflanty, Hylzenowie, Platerowie, Tyzenhauzowie, polityka, sejm, sejmik, poseł, senator

Zakończona fiaskiem interwencja militarna na Litwie, pogrążonej w latach 30. XV wieku w wojnie domowej, doprowadziła rycerstwo inflanckie, będące

* Łukasz Wróbel, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Wydział Nauk Historycznych, e-mail: luka.wrobel@gmail.com

** Artykuł powstał w ramach realizacji projektu „Studium mentalności szlachty inflanckiej w XVIII wieku w świetle egodokumentów rodu Hylzenów” finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (Preludium 9), nr 2015/17/N/HS3/00829.

od 1237 roku częścią Zakonu Niemieckiego, na skraj upadku. Rządy Walthera (Woltera) von Plettenberga i odparcie ataków moskiewskich inflanckiej gałęzi zakonu krzyżackiego pozwoliły jednak zachować względną niezależność. Po serii klęsk „krzyżaków” w wojnach z Wielkim Księstwem Litewskim i Koroną rycerstwu inflanckiemu udało się usamodzielić, a pod koniec XV wieku oddzielić od centrali w Prusach¹. Wówczas inflancka korporacja stała się obiektem ekspansji nie tylko Moskwy, ale też Danii, Szwecji oraz Litwy. Starając się zapobiec ostatecznemu upadkowi podległego mu państwa, Gotthard Kettler zdecydował się na wybór którejś z wielkich potęg i związaanie z Wielkim Księstwem Litewskim. Po kilkumiesięcznych rokowaniach, 28 listopada 1561 roku podpisano układ wileński, który we władanie Zygmunta Augusta oddawał Liwlandię, Łatgalię oraz południową Estonię. Natomiast południowa część ziem dawnego państwa mieczowców utworzyła Księstwo Kurlandii i Semigalii i została w dziedzicznym władaniu Kettlera, który – wzorem Albrechta Hohenzollerna – przeszedł na luteranizm i stał się lennikiem władców polsko-litewskich².

Wraz z unią wileńską rozpoczął się proces stopniowego włączania inflanckiej szlachty do struktur administracyjnych i politycznych najpierw Wielkiego Księstwa Litewskiego, a później Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Do nowej prowincji zaczęła napływać szlachta z pozostałych ziem państwa polsko-litewskiego. Poprzez królewskie nadania i małżeństwa nad Bałtykiem obok Platerów, Hylzenów czy Zybergów pojawili się m.in. Sołtanowie, Oskierkowie, Benisławscy czy Szadurscy, których działalność polityczna w niniejszym tekście nie jest przedmiotem analizy³. Wsparta odpowiednimi aktami prawnymi, napływowa szlachta zapewniła sobie prawo do obsadzania zorganizowanej w trzy prezydentury administracji, spychając tym samym na margines szlachtę niemiecką i litewską. Dopiero za Zygmunta III Wazy doszło do równouprawnienia Litwinów (1589) oraz Inflantczyków (w 1598 i 1607 roku), którzy obok polskiej i litewskiej „nacji” zostali dopuszczeni do piastowania urzędów i godności przydzielanych na zasadzie alternatywy⁴.

Po zajęciu w 1621 roku przez Szwedów Rygi, Rzeczpospolita utraciła północno-zachodnią część Inflant, co potwierdzone zostało pokojem w Starym Targu (1629) i w Oliwie (1660). Na mocy tego ostatniego Szwedzi na stałe otrzymali okupowany od 1621/1629 roku obszar, który utworzył Inflanty szwedzkie. Rzeczypospolitej przypadło lenne Księstwo Kurlandii i Semigalii oraz położona w południowo-wschodniej części średniowiecznych Inflant Łatgalia⁵. Znajdujący się na prawym brzegu Dźwiny obszar nazywano, w odróżnieniu od szwedzkich – „Inflanty Polskie”⁶.

¹ T. Paluszyński, 2003, s. 16–18.

² A. Jankiewicz, 2013, s. 19–42; E. Tarvel, 1969, s. 60–76.

³ A. Heymowski, 1964, s. 10; G. Manteuffel, 2009, s. 108–113; Z. Gloger, 1900, s. 323; B. Dybaś, 2003b, s. 246.

⁴ J. Heyde, 2003, s. 161–165.

⁵ E. Kuntze, 1939, s. 42.

⁶ Ibidem; B. Dybaś, 2003a, s. 172–180; 2002, s. 114–115, 118.

Po uwolnieniu terenu z okupacji rosyjskiej, na mocy konstytucji z 1677 Inflanty Polskie otrzymały status województwa i podzielone zostały na cztery trakty: grodowy dyneburski, rzeżycki, lucyński oraz marienhauski⁷. Województwo miało dwa urzędy senatorskie: kasztelana i wojewody. Inflanty tworzyły oddzielną diecezję, a więc miały swojego biskupa, który również zasiadał w senacie. Jak podkreśla Bogusław Dybaś, nowe województwo wywierało znaczny wpływ na politykę Rzeczypospolitej. W odróżnieniu od pozostałych terytoriów nie zostało wcielone ani do Korony, ani do Wielkiego Księstwa Litewskiego a utworzyło swego rodzaju kondominium⁸. Jego szlachta, składająca się z trzech „nacji”, dysponowała jednym sejmikiem w Dyneburgu, który wprawdzie nie miał prawa obierać deputatów na żaden z Trybunałów, ale wybierała za to aż sześciu posłów – dwóch inflanckich, dwóch koronnych i dwóch litewskich.

Wcielenie Inflant Polskich do Rzeczypospolitej oraz silne oddziaływanie kultury polskiej i litewskiej nad Dźwiną spowodowało, że zamieszkująca tamtejsze terytoria szlachta pochodzenia niemieckiego szybko zaczęła się polonizować/lituanizować⁹. Pod koniec XVII wieku proces ten objął rody Borchów, Felkerzambów, Grothuzów, Wolffów, Korffów, Manteuffłów, Mohlów, Hylzenów czy Platerów¹⁰. Związanie się wymienionych rodów z państwem polsko-litewskim rozpoczęło ich wielkie kariery.

Największa była udziałem Platerów, którzy przybyli nad Dźwinę wraz z zakonem krzyżackim, a pod koniec XVII wieku wrócili do katolicyzmu¹¹. Dzięki temu przez całe XVIII stulecie cieszyli się magnackim statusem i odgrywali znaczną rolę w skali nie tylko województwa inflanckiego. O ich znaczeniu niech świadczy fakt, że od początku do końca omawianego okresu ród wydał sześciu senatorów. Najczęściej, trzykrotnie, Platerowie zajmowali zamek w Trokach. Kasztelanem trockim w latach 1770–1778 był Konstanty Ludwik oraz jego dwaj synowie: Kazimierz Konstanty i Józef Wincenty. Konstanty Ludwik piastował także urząd kasztelana połockiego i wojewody mściławskiego¹². Za sprawą Fabiana (w 1705 roku) i Jana Ludwika (w latach 1735–1736) Platerowie dwa razy byli wojewodami inflanckimi. Warto także dodać, że urząd ten sprawował w XVII wieku Jan Andrzej, będąc drugim w kolejności wojewodą inflanckim¹³. Ponadto Platerom udało się również dwukrotnie postąpić na urząd ministerialny, zapewniający członkostwo w senacie. W 1739 roku marszałkiem nadwornym litewskim został Ferdynand Fabian (zm. 1739), który jednak wkrótce po nominacji zmarł i nie zdążył nawet objąć urzędu¹⁴. Natomiast z ramienia konfederacji targowickiej podkanclerzym litewskim był

⁷ B. Dybaś, 2007, s. 183.

⁸ Idem, 2002, s. 116–119.

⁹ J. Kolbuszewski, 1993, s. 50–51.

¹⁰ G. Manteuffel, 2009, s. 80.

¹¹ Sz. Konarski, 1967, s. 11, 49.

¹² Z. Zielińska, 1981d, s. 672–675.

¹³ K. Mikulski, A. Rachuba, 1994, s. 169–170; J. Wolff, 1885, s. 16–17.

¹⁴ , J. Wolff, 1885, s. 82.

Kazimierz Konstanty¹⁵. Nie tylko zresztą urzędy senatorskie były widomym znakiem potęgi rodu, bo Platerowie od 1670 roku aż do upadku Rzeczypospolitej Obojga Narodów nieprzerwanie piastowali jedyny w Inflantach urząd starosty grodowego znajdujący się w Dyneburgu¹⁶.

Osiągnięcia Platerów swoimi rozmiarami znacznie przewyższyły kariery członków reszty lokalnych rodów i są dobrze znane w historiografii. Mniej natomiast znana jest aktywność Hylzenów, którzy – tak jak Platerowie, przybyli nad Bałtyk również w czasach zakonnych. Na początku XVIII wieku rodzina wypłynęła na szersze wody polityczne Rzeczypospolitej za sprawą Jerzego Konstantego (1673–1737). Pierwszy z Hylzenów, który miał się podpisywać polsko brzmiącą formą nazwiska, zostając szambelanem Augusta II związał się z dworem i zgromadził w Inflantach spory majątek. Chociaż sam nie doszedł do urzędu senatorskiego, jednak przygotował grunt dla karier swoich synów: Jerzego Mikołaja (1692–1775) i Jana Augusta (1702–1767). Pierwszy z nich obrał stan duchowny i do czterdziestego roku życia pozostawał na marginesie życia politycznego¹⁷. Bezkrólewie 1733 roku, protekcja Sapiehów (Józefa Stanisława i Jana Fryderyka) oraz Andrzeja Stanisława Załuskiego pozwoliły obudzić w Jerzym Mikołaju uśpione ambicje. Przez rejenturę w kancelarii wielkiej koronnej oraz pisarstwo wielkie litewskie Hylzen w 1746 roku doszedł do biskupstwa smoleńskiego¹⁸.

Młodszy z braci, pod skrzydłami Jana Ludwika Platera, a w czasie bezkrólewia (jako zwolennik Sasów) będąc również protegowanym Sapiehów, zrobił znacznie większą karierę¹⁹. W 1744 roku udało mu się postąpić na kasztelanie inflancką, a w 1754 wypłynąć poza Inflanty i objąć województwo mińskie. Natomiast jego syn, Józef Jerzy (1736–1786) piastował trzy urzędy senatorskie. Idąc śladami ojca był kolejno kasztelanem inflanckim (1760), wojewodą mińskim (1767) oraz wojewodą mściślawskim (1770)²⁰. Widzimy zatem, że udało mu się zasiąść na wyższym od Jana Augusta krześle w senacie. Niestety, wzrastające znaczenie rodu zatrzymały ograniczenia natury demograficznej. Ani Józef Jerzy, ani jego młodszy brat Justynian (zm. 1778) nie pozostawili po sobie potomka mogącego na bazie ogromnego majątku kontynuować działalność polityczną rodu (jedyne dziecko Justyniana, Idzi był chory umysłowo, natomiast syn Józefa Jerzego, Jan Jerzy, zmarł jako dziecko w 1765 roku)²¹.

Święcący triumfy wraz z zakonem krzyżackim Tyzenhauzowie na przełomie średniowiecza i nowożytności nieco przygaśli. Rodzinie w końcu udało

¹⁵ Z. Zielińska, 1981c, s. 665–672.

¹⁶ K. Mikulski, A. Rachuba, 1994, s. 116.

¹⁷ Latvijas Valsts vestures arhivs, Fond 712, Aprakst 1, Lieta 77, k. 48; J. Tumelis, 2005, s. 560; M. Ivanovič, 2002, s. 173.

¹⁸ E. Rostworowski, 1962b, s. 130; J. Bartoszewicz, 1863, s. 375–380; *Hylzen Jerzy Mikołaj*, 1900, s. 223.

¹⁹ E. Rostworowski, 1962a, s. 128–129; J. Bartoszewicz, 1856, s. 199–237; Idem, 1863, s. 380–385; *Hylzen Jan August*, 1900, s. 223–224.

²⁰ E. Rostworowski, 1962c, s. 130–133; *Hylzen Józef*, 1900, s. 224; J. Bartoszewicz, 1856, s. 239–260.

²¹ *Hylzen Justynian*, 1863, s. 224; G. Manteuffel, 1902, s. 616–619.

się odbudować swoje znaczenie i wcześniej od Platerów czy Hylzenów, bo już w połowie XVII wieku dojsć do urzędów senatorskich i centralnych (biskup smoleński Gothard Jan czy miecznik wielki litewski Jerzy). W interesującym nas okresie Stefan (zm. 1708) był wojewodą nowogrodzkim, a wcześniej także kuchmistrem i podstolim litewskim. Jego syn – Jan Stefan, również zasiadał w senacie, będąc wojewodą mściślowskim, a w 1716 roku marszałkiem Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego²². Oprócz nich zapomnieć nie można o podskarbin nadwornym litewskim Antonim, który kierując polityką dworską w drugiej połowie XVIII wieku odgrywał znaczną rolę w Wielkim Księstwie Litewskim²³.

Spośród pozostałych inflanckich rodów pochodzenia niemieckiego do urzędów senatorskich doszli również Borchowie, Felkerzambowie, Zybergowie, Grothuzowie i Bergowie. Wymienione rody w XVIII wieku wydały po dwóch senatorów. Największą karierę spośród nich zrobił Jan Andrzej Borch (zm. 1780), który był kolejno wojewodą inflanckim, podkanclerzem i kanclerzem koronnym²⁴. Co prawda jego oraz Ludwika Anny z Zyberków syn Michał (1753–1810) nad aktywność polityczną przedkładał zainteresowania artystyczne, nie przeszkodziło mu to jednak w 1787 roku postąpić na województwo bełskie. Natomiast jego brat – Józef Henryk (1764–1835), mimo iż był posłem na Sejm Wielki oraz starostą ludyńskim, ostatecznie nie wszedł do senatu²⁵.

Dwóch Zybergów (Sieberg zu Wischling) zasiadało na urzędach senatorskich czterokrotnie. Syn krajczego Gotarda, Jozafat (zm. 1776), dzierżył od 1767 kasztelanę, a od 1769 roku województwo inflanckie, które „z powodu starości” ustąpił w 1775 roku synowi Janowi Tadeuszowi (zm. 1806)²⁶. W tym czasie Inflanty należały już do Rosji. Trzy lata później były konfederat barski uzyskał awans z województwa inflanckiego na brzeskolitewskie, które dzierżył do końca istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Ponieważ Jan Tadeusz oraz jego dwaj bracia nie mieli męskich potomków, ród Zybergów (tak jak Hylzenów) wygasł na przełomie XVIII i XIX wieku, a jego majątki inflancko-kurlandzkie przeszły w posiadanie Platerów²⁷.

Również egzulanckim wojewodą inflanckim był w latach 1790–1794 Adam Ewald Felkerzamb (Voelkersahm) (zm. 1794). Felkerzamb na urząd „awansował” również z odpadłej od Rzeczypospolitej w wyniku I rozbioru kasztelanii witebskiej (1787–1790)²⁸. Nie tylko jednak egzulanckie urzędy były domeną rodu, gdyż na początku XVIII wieku Otto Fryderyk (zm. 1705) sprawował urząd wojewody inflanckiego (1696–1705). Doszedł do tego dzięki przejściu na katolicyzm i karierze wojskowej w czasach Jana Sobieskiego, za

²² T. Żychliński, 1882, s. 392–393.

²³ S. Kościalkowski, 1970–1971, *passim*.

²⁴ W. Konopczyński, 1936, s. 311–313; D. Woźnicki, 1998, s. 9.

²⁵ T. Turkowski, 1936, s. 313–314; J. Stradins, 1980, s. 481–499; J. Iwaszkiewicz, 1936, s. 313; E. Kwiatkowska-Jeznach, 2015, s. 196–197.

²⁶ K. Mikulski, A. Rachuba, 1994, s. 126, 170; J. Wolff, 1885, s. 17–18.

²⁷ G. Manteuffel, 2009, s. 91–92.

²⁸ J. Wolff, 1885, s. 18, 141.

którego wszedł do senatu, będąc w latach 1677–1685 pierwszym kasztelanem inflanckim i wojewodą czernichowskim (1685–1696)²⁹.

Spośród Grothuzów syn starosty czorsztyńskiego i pułkownika królewskiego Jerzego, Wilhelm Eustachy (zm. 1708), od podstolstwa żmudzkiego doszedł do kasztelanii żmudzkiej, którą piastował od roku 1685 do swojej śmierci. Wilhelm Eustachy jako zwolennik Jana III w czasie elekcji 1697 popierał królewicza Jakuba, a dopiero za namową Sapiechów przeszedł na stronę Stanisława Leszczyńskiego, który jego syna – Stefana Karola mianował w 1707 roku wojewodą inflanckim³⁰.

Po jednym senatorze wywodziło się z rodów Berg zu Camel i Wolffów. Władysław Franciszek, pułkownik wojsk królewskich i ostatni przedstawiciel Bergów był w latach 1668–1710 kasztelanem inflanckim, natomiast Teodor Wolff przez kilka miesięcy 1710 roku był biskupem inflanckim, a potem przewodniczył diecezji chełmskiej (1710–1712)³¹. Jednak wiele rodów, które odgrywały znaczącą rolę w Inflantach, nie miało w swoich szeregach w omawianym okresie senatora. Do nich należeli Korffowie, którzy nieustannie obsadzali starostwo rzeżyckie, a w ciągu XVII wieku zasiadali w senacie oraz – mający liczne posiadłości w Kurlandii i Inflantach – Mohlowie czy też drycańscy Rykowie, którzy obsadzali liczne urzędy: „podkomorzych, podstolich, chorążych, horodniczych, krajczych, skarbników, pocillatorów, surrogatorów inflanckich”³². Również Manteufflowie, znani dzięki historykowi i kronikarzowi Inflant – Gustawowi, nie odegrali większego znaczenia w polityce.

Oprócz piastowania godności senatorskich, rody inflanckie zasiadały również w izbie poselskiej. Z przejrzanych 35 diariuszy sejmowych, spisów i seriarzy z XVIII wieku, wyłoniła się na spora reprezentacja sejmowa szlachty inflanckiej³³. W tej grupie najwięcej przedstawicieli mieli Platerowie (25) oraz Tyzenhauzowie (24). Widzimy zatem, że w przypadku izby senackiej pierwszy z tych rodów zdecydowanie dominował, ale już w galerii posłów Tyzenhauzowie mogą poszczycić się prawie tyloma samymi reprezentantami. W ciągu XVIII stulecia Tyzenhauzowie ponad dwudziestokrotnie posłowali na sejm walny. Rekordzistą w tej grupie był oczywiście podskarbi Antoni, który był posłem na sejmy 1760, konwokacyjny, elekcyjny i koronacyjny 1764 roku oraz na sejm Czaplica³⁴. Wszystkie nominacje przyszły minister uzyskał w powiecie grodzieńskim, czyli miejscu, w którym rozpoczął swoją karierę polityczną i cieszył się największymi wpływami.

W latach 40. znaczną aktywność polityczną wykazywała starsza linia rodu. Spośród niej chorąży wileński Franciszek Leon (zm. 1770) trzykrotnie zdobywał mandat poselski z sejmiku wileńskiego (na sejmy 1740, 1744, 1746)³⁵. Jego

²⁹ A. Przyboś, 1948, s. 412–413.

³⁰ J. Wimmer, 1960–1961, s. 23.

³¹ K. Mikulski, A. Rachuba, 1994, s. 126; G. Manteuffel, 2009, s. 70, 78.

³² G. Manteuffel, 2009, s. 91.

³³ S. Kutrzeba, 1906, s. 179–202.

³⁴ S. Kościalkowski, 1970, *passim*.

³⁵ Akta Braci Czeskich, Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. 2102; M. Skibiński, 1912, s. 293; *Diariusz sejmowy z r. 1746*, 1912, s. 235.

wnuk, trzeci z kolei chorąży wileński Antoni, w drugiej połowie XVIII wieku z równą skutecznością zdobywał mandat, będąc nieprzerwanie w latach 1776–1780 i w 1790 roku posłem z kilku litewskich powiatów³⁶. Ponadto dwukrotnie w izbie poselskiej zasiadał starosta szmeltyński Benedykt (lata 1720–1722) oraz starosta posolski Ignacy (w 1766 i 1782 roku z powiatu wilkomierskiego)³⁷.

Widzimy zatem, że Tyzenhauzowie posłowali z kilku sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego, choć najczęściej z województwa wileńskiego, natomiast Platerowie trzymali się sejmiku dyneburskiego. Na nim najwięcej mandatów zdobywał Jan Wilhelm (1676?–1757), który z rodzimych Inflant był posłem pięciokrotnie: w 1720, 1724, 1726, 1730 i 1733 roku³⁸. Tyle samo razy posłem był – zmarły około 1763 roku Jan Ludwik Plater, który nie może być mylony z Janem Ludwikiem, również kilkakrotnie posłem, zmarłym w 1736 roku³⁹. Tenże Jan Ludwik „II” w czasie panowania Augusta III był posłem sejmowym pięciokrotnie⁴⁰. W 1744 roku zdobył mandat z Inflant (jako poseł litewski), a pozostałe cztery nominacje uzyskał w powiecie wilkomierskim, gdzie musiał mierzyć się z konkurencją Tyzenhauzów⁴¹. Wywodzący się z rodu Platerów ministrowie, tzn. Konstanty Ludwik, jego syn Kazimierz Konstanty oraz Ferdynand Fabian również od poselstw zaczęli karierę. Konstanty Ludwik posłował bez przerwy w latach 1738–1744⁴², Kazimierz Konstanty na początku panowania Stanisława Augusta, a Ferdynand Fabian jednokrotnie – w 1738 roku⁴³. W ostatnich latach Rzeczypospolitej trzykrotnie (1776, 1784, 1788) z księstwa żmudzkiego posłem był również Józef Antoni Plater (1750–1832)⁴⁴.

Z pozostałych rodów wywodziła się mniejsza liczba posłów. Wśród nich dziewięciokrotnie na sejmie walnym znajdowali się przedstawiciele Borchów. Z liczby tej sam Jan Andrzej był posłem ośmiokrotnie, co jest największym osiągnięciem spośród wszystkich rodów. Borch występował na sejmie jako reprezentant województwa inflanckiego w roku 1735, 1746 i nieprzerwanie w latach 1758–1764⁴⁵. Spośród jego synów posłem na Sejm Wielki był Józef Henryk, który mandat zdobył z Inflant, ale jako poseł koronny.

W przypadku Hylzenów funkcja poselska stanowiła początek kariery i po osiągnięciu rangi senatorskiej nie miała większego znaczenia. Oprócz Jana Augusta (posła na sejm z Inflant w 1738) i Józefa Jerzego (Inflanty: 1754, 1756,

³⁶ Volumina Legum, 1860, s. 529; W. Filipczak, 2000, s. 347; *Diariusz sejmu ordynaryjnego warszawskiego roku 1780 dnia 2go października zaczętego, z wyrażeniem posłów, sesji, projektów, mów*, 1780, Grodno, s. 8; *Kalendarzyk narodowy i obcy na rok pański 1792, 1791*, s. 317.

³⁷ *Diariusz sejmu walnego ordynaryjnego odprawionego w Warszawie roku 1766, [1766], series posłów; Diariusz sejmu wolnego ordynaryjnego warszawskiego sześciomiesięcznego roku pańskiego 1782, postłowie*.

³⁸ A. Link-Lenczowski, 1981, s. 661–662.

³⁹ Idem, 1981, s. 659–660.

⁴⁰ Z. Zielińska, 1981a, s. 660–661.

⁴¹ *Diariusz sejmu z r. 1748, 1911*, s. 302; *Diariusze sejmowe z XVIII wieku, 1937*, s. 28; Z. Zielińska, 1981a, s. 660–661.

⁴² Z. Zielińska, 1981, s. 672–675.

⁴³ *Rejestr IMP posłów na sejm anno 1738 obranych, 1856*, s. 469–475.

⁴⁴ Z. Zielińska, 1981b, s. 646–647.

⁴⁵ W. Konopczyński, 1936, s. 311.

natomiast w 1758 roku sejmik brasławski) reguła ta dotyczyła również Justyniana, który w 1766 roku został posłem z Prus Królewskich, uzyskując mandat w powiecie mirachowskim, gdzie znajdowało się jedno z niegrodowych starostw rodu (Parchowo) i łatwiej było o klientelę⁴⁶. Niestety, kariera Justyniana przerwana została śmiercią w młodym wieku (1778 roku).

Wydaje się, że w porównaniu do senatorów liczba rodzin mających w swoich szeregach posłów powinna być znacznie większa, gdyż zdobycie mandatu w sejmowym na sejmiku ziemskim było znacznie łatwiejsze od nominacji senatorskiej. Tymczasem liczba inflanckich rodów, które w ciągu XVIII wieku posłowały na sejm, jest zbliżona do liczby rodów senatorskich. Stało się tak, gdyż senatorskie rody Felkierzambów i Bergów nie wydały posłów, natomiast do grupy drugiej dołączyć należy Weyssenhoffów, którym raz udało się uzyskać tę funkcję. Gruntowne wykształcenie w Szkole Rycerskiej i studia prawnicze w Wiedniu pozwoliły Józefowi Weyssenhoffowi (1768–1798) zostać jednym z najwybitniejszych działaczy stronnictwa patriotycznego i posłem z sejmiku dyneburskiego na Sejm Wielki – w pierwszej grupie posłów⁴⁷.

Aktywność rodzin inflanckich można by zilustrować zestawieniem osób sprawujących urząd centralny niesenatorski, zdobywanymi w Wielkim Księstwie Litewskim lub Koronie mandatami deputackimi (nieдоступnymi na sejmiku dyneburskim) lub inną funkcją obieralną. Można by też pokusić się o listę przedstawiającą rodziny dzierżawiące najwięcej starostw grodowych i niegrodowych, co także w jakiś sposób odzwierciedlałoby udział w grupie sprawującej władzę. Już jednak urzędy senatorskie i poselstwa oddają stopień udziału poszczególnych rodów w sprawowaniu władzy i ukazują polityczną aktywność szlachty pochodzenia „krzyżackiego”. Wśród niej – jeśli chodzi o izbę wyższą – prym wiedli Platerowie, Hylzenowie i Tyzenhauzowie, a w dalszej kolejności Zybergowie i Grothuzowie. Mandat poselski natomiast najczęściej zdobywali Platerowie, Tyzenhauzowie, Borchowie i Hylzenowie. Warto przy tym wziąć pod uwagę fakt, że dla wielu rodów funkcja poselska liczyła się jedynie w pierwszym okresie kariery, a po wejściu do senatu traciła znaczenie (Hylzenowie, Platerowie). Co równie istotne, wśród wielu rodów obserwujemy działalność dwupokoleniową, zazwyczaj ojca i syna (Hylzenowie czy Zybergowie).

Bibliografia

Źródła

Akta Braci Czeskich, Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. 2102.

Diariusz sejmny ordynaryjnego warszawskiego roku 1780 dnia 2go października zaczętego, z wyrażeniem posłów, sesji, projektów, mów, Grodno 1780.

⁴⁶ *Lustracja województw Prus Królewskich 1765*, 2000, s. 153.

⁴⁷ E. Kwiatkowska-Jeznach, 2015, s. 200; J. Weyssenhoff, 1935, s. 75.

- Diariusz sejm walnego ordynaryjnego odprawionego w Warszawie roku 1766, [1766], Warszawa, series posłów.*
- Diariusz sejm wolnego ordynaryjnego warszawskiego sześciodzielnego roku pańskiego 1782, [b.d.], wyd. P. Dufour, Warszawa, posłowie.*
- Diariusz sejm z r. 1746, wyd. W. Konopczyński, Warszawa 1912.*
- Diariusz sejm z r. 1748, wyd. W. Konopczyński, Warszawa 1911.*
- Diariusze sejmowe z XVIII wieku, t. 3, Diariusze sejmów z lat 1750, 1752, 1754 i 1758, wyd. W. Konopczyński, Warszawa 1937.*
- Kalendarzyk narodowy i obcy na rok pański 1792, Warszawa 1791.*
- Latvijas Valsts vestures arhivs, Fond 712, Aprakst 1, Lieta 77, k. 48.
- Lustracja województw Prus Królewskich 1765, t. 1, Województwo pomorskie, cz. 1, Powiaty pucki i mirachowski, wyd. J. Dygdała, Toruń 2000.*
- Rejestr IMP posłów na sejm anno 1738 obranych, [w:] Teka Gabryela Junoszy Podoskiego arcybiskupa gnieźnieńskiego, t. 4, wyd. K. Jarochoński, Poznań 1856, s. 469–475.*
- Weyssenhoff J., *Kronika rodziny Weyssów Weyssenhoffów zestawiona podług dokumentów przez Józefa Weyssenhoffa, Wilno 1935.*
- Volumina Legum, t. 8, Petersburg 1860.*

Opracowania

- PSB – *Polski słownik biograficzny*
- Bartoszewicz J. 1863, *Hylzen (Jerzy Mikołaj)*, [w:] *Encyklopedia powszechna*, t. 12, Warszawa, s. 375–380.
- Idem, 1856, *Znakomici mężowie polscy w XVIII wieku. Wizerunki historycznych osób*, t. 2, Petersburg, s. 199–260.
- Idem, 1863, *Hylzen (Jan August)*, [w:] *Encyklopedia powszechna*, t. 12, Warszawa, s. 380–385.
- Dybaś B., 2002, *Inflanty a polsko-litewska Rzeczpospolita po pokoju oliwskim (1660)*, [w:] *Między Zachodem a Wschodem. Studia z dziejów Rzeczypospolitej w epoce nowożytnej*, red. J. Staszewski, K. Mikulski, J. Dumanowski, Toruń, s. 114–119.
- Idem, 2003a, *Problemy integracji terytoriów inflanckich z Rzeczpospolitą w drugiej połowie XVII wieku. Przypadek piltyński*, [w:] *Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością. Państwo – społeczeństwo – kultura*, red. B. Dybaś, D. Makiła, Toruń, s. 172–180.
- Idem, 2003b, *Uwagi na temat elity województwa inflanckiego w XVII–XVIII wieku*, [w:] *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz przy współudziale E. Dubas-Urwanowicz, P. Guzowskiego, Białystok, s. 243–253.
- Idem, 2007, *Terytoria inflanckie w ramach Rzeczypospolitej (1561–1795)*, [w:] *Rzeczpospolita w XVI–XVIII wieku. Państwo czy wspólnota?*, red. B. Dybaś, P. Hanczewski, T. Kempa, Toruń, s. 183.
- Filipczak W., 2000, *Sejm 1778 roku*, Warszawa.
- Gloger Z., 1900, *Geografia historyczna ziem dawnej Polski*, Kraków.
- Heyde J., 2003, *Kość niezgody – Inflanty w polityce wewnętrznej Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku*, [w:] *Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością. Państwo – społeczeństwo – kultura*, red. B. Dybaś, D. Makiła, Toruń, s. 161–165.

- Heymowski A., 1964, *Herbarz szlachty Inflant polskich z 1778 roku*, [w:] *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*, t. 2, red. Sz. Konarski, Buenos Aires–Paryż, s. 10.
- Hylzen Jan August, 1900, [w:] S. Orgelbranda *Encyklopedia powszechna z ilustracjami i mapami*, t. 7, Warszawa, s. 223–224.
- Hylzen Jerzy Mikołaj, [w:] S. Orgelbranda *Encyklopedia powszechna z ilustracjami i mapami*, t. 7, Warszawa 1900, s. 223.
- Hylzen Józef, [w:] S. Orgelbranda *Encyklopedia powszechna z ilustracjami i mapami*, t. 7, Warszawa 1900, s. 224.
- Hylzen Justynian, 1863, [w:] *Encyklopedia powszechna*, t. 12, Warszawa, s. 224.
- Ivanovič M., 2002, *Hylzen Jerzy Mikołaj*, „Knygotyra”, t. 39, s. 173.
- Iwaskiewicz J., 1936, *Borch Józef Henryk*, PSB 2, Kraków, s. 313.
- Jankiewicz A., 2013, *Inflanty i Księstwo Kurlandii i Semigalii – inflanckie „Prusy” trochę inaczej – parę uwag o zapomnianej Unii Wileńskiej 1561 roku*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 20, s. 19–42.
- Kolbuszewski J., 1993, *Kultura polska na Łotwie. Przeszłość i teraźniejszość. Próba zarysu całości*, [w:] *Polacy na Łotwie*, red. E. Walewander, Lublin, s. 50–51.
- Konarski Sz., 1967, *Platerowie*, [w:] *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej. Źródła i opracowania*, t. 4, red. Sz. Konarski, Buenos Aires–Paryż, s. 11, 49.
- Konopczyński W., 1936, *Borch Jan Jędrzej Józef*, PSB 2, Kraków, s. 311–313.
- Kościałkowski S., 1970–1971, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, t. 1–2, Londyn.
- Kuntze E., 1939, *Organizacja Inflant w czasach polskich*, [w:] *Polska a Inflanty. Praca zbiorowa, zawierająca rozprawy Edwarda Kuntzego, Kazimierza Tyszkowskiego, Leona Koczego, Mariana Małowista*, przedm. S. Kutrzeba, Gdynia, s. 42.
- Kutrzeba S., 1906, *Skład Sejmu Polskiego 1493–1793. II. Izba poselska*, „Przegląd Historyczny” 2, s. 179–202.
- Kwiatkowska-Jeznach E., 2015, *Rodowody polityczne posłów inflanckich pierwszej kadencji Sejmu Wielkiego*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 14, s. 196–200.
- Link-Lenczowski A., 1981a, *Plater Jan Ludwik*, PSB 26, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 659–660.
- Idem, 1981b, *Plater Jan Wilhelm*, PSB 26, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 661–662.
- Manteuffel G., 1902, *Hylzen*, [w:] *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, 29–30, Warszawa, s. 616–619.
- Idem, 2009, „*Inflanty Polskie*” oraz „*Listy znad Bałtyku*”, oprac. K. Zajas, Kraków, s. 70–113.
- Mikulski K., Rachuba A., 1994, *Urzednicy inflanccy XVI–XVIII wieku. Spisy*, Kórnik.
- Paluszyński T., 2003, *Kurlandia, Inflanty i Estonia pod obcą władzą (Panowanie niemieckie, polskie i szwedzkie. Zarys historii politycznej regionu od XIII wieku do roku 1721/1795)*, [w:] *Łotwa wczoraj, dziś, jutro: materiały pokonferencyjne*, red. T. Paluszyński, T. Navickas, L. Marcinkowska, Poznań, s. 16–18.
- Przyboś A., 1948, *Felkersamb (Felkierzamb, Felkierzan, Felkersam, Felkierzon, Voelkersahm) Otto Fryderyk*, PSB 6, Kraków, s. 412–413.
- Rostworowski E., 1962a, *Hylzen Jan August*, PSB 10, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 128–129.

- Idem, 1962b, *Hylzen Jerzy Mikołaj*, PSB 10, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 130.
- Idem, 1962c, *Hylzen Józef Jerzy*, PSB 10, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 130–133.
- Skibiński M., 1912, *Europa a Polska w dobie wojny o sukcesję austriacką w latach 1740–1745*, t. 2, *Dokumenty*, Kraków.
- Stradins J., 1980, *O Janie Michale Borchu*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 15, s. 481–499.
- Tarvel E., 1969, *Stosunek prawnopaństwowy Inflant do Rzeczypospolitej oraz ich ustrój administracyjny w l. 1561–1621*, „Zapiski Historyczne” 34(1), s. 60–76.
- Tumelis J., 2005, *Hylzenas Jurgis Mikalojus*, [w:] *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 7, Wilno, s. 560.
- Turkowski T., 1936, *Michał Borch*, PSB 2, Kraków, s. 313–314.
- Wimmer J., 1960–1961, *Grothus (Grotus, Grotuz, Grothaus, Grotenhausen) Wilhelm Eustachy*, PSB 9, Wrocław, s. 23.
- Wolff J., 1885, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków, s. 11–170.
- Woźnicki D., 1998, *Szlachta starokrzyżacka na kresach inflanckich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego. Historia”, nr 24, s. 9.
- Zielińska Z., 1981a, *Plater (Broel-Plater) Jan Ludwik*, PSB 26, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 660–661.
- Eadem, 1981b, *Plater Józef Antoni Wilhelm*, PSB 26, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 646–647.
- Eadem, 1981c, *Plater (Broel-Plater) Kazimierz Konstanty*, PSB 26, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 665–672.
- Eadem, 1981d, *Plater (Broel-Plater) Konstanty Ludwik*, PSB 26, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 672–675.
- Żychliński T., 1882, *Złota księga szlachty polskiej*, t. 4, Poznań, s. 392–393.